

ПСИХІЧНО ХВОРА ОСОБА – ЦЕ ЗЛОЧИНЕЦЬ ЧИ ЖЕРТВА: МЕДИЧНИЙ І КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯДИ (НА ПРИКЛАДІ ФІЛЬМУ «ДЖОКЕР»)

A MENTALLY ILL PERSON IS A CRIMINAL OR VICTIM: MEDICAL AND CRIMINOLOGICAL VIEWS (ON THE EXAMPLE OF THE MOVIE “JOKER”)

Яременко М.С., студент I курсу магістратури
факультету прокуратури та кримінальної юстиції

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Ткачова О.В., к.ю.н.,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті викладено думки і представлено авторське бачення причин формування злочинних елементів у сучасному суспільстві. Особливо увага приділена тому, які наслідки можуть мати незначні, на перший погляд, помилки, розглянуто потенційні варіанти їх усунення. Відповідний аналіз проведено через призму соціальної драми 2019 року під назвою «Джокер».

Авторами обґрунтовано, що «Джокер» – це дуже глибока картина, яку має подивитися кожен. Вона відкриває глядачу шлях до розуміння навколишнього світу, який, безумовно, існує, але котрий нам вдається не помічати.

Події, що розгортаються на екрані, з самого початку й до кінця стрічки тримають глядачів у напруженні. Усе, що відбувається у цьому фільмі, має негативне забарвлення. Режисер намагається поставити нас на місце головного героя Артура, зазирнути всередину соціуму, який не робить абсолютно нічого, щоб прийти на допомогу.

Доведено, що неправильне виховання, людська жорстокість, недогляд соціальних служб, неправильне лікування, тотальна байдужість до проблем конкретної людини й егоїзм – усе це ті чинники, що зламали людину і перетворили доброго й чуйного Артура Флека, котрий прагнув жартами нести світло в цей темний світ, на жорстокого й безкомпромісного вбивцю, головною метою якого є очищення простору від поганих людей і, як наслідок, самогубство, тобто очищення світу від лихого самого себе. Перед нами начебто історія злочинця, а насправді жертви.

Констатовано, що генеза злочинця у цьому випадку – суто соціальний процес, і коли ми прагнемо зрозуміти, як знищити злочинність, ми повинні звернути увагу на усталену систему й віднайти там недоліки, які штовхають людину на шлях криміналітету.

Ключові слова: Джокер, злочинність, особа злочинця, капіталізм, суспільство споживання, психоз, кататонічна шизофренія, формування злочинного елементу.

The article presents the views and presents the author's vision of the reasons for the formation of criminal elements in modern society. Particular attention is paid to the consequences of minor, at first glance, errors, potential options for their elimination are considered. The relevant analysis was conducted through the prism of the social drama of 2019 called “Joker”.

The authors substantiate that the Joker is a very deep picture that everyone should look at. It opens the way for the viewer to understand the world around him, which, of course, exists, but which we manage not to notice.

The events that unfold from the beginning to the end of the tape do not allow us to relax, so to speak, to breathe. Everything that happens in this film has a negative connotation. The director tries to put us in Arthur's place, to look inside the society, which does absolutely nothing to come to the rescue.

It has been proven that improper upbringing, human cruelty, neglect of social services, improper treatment, total indifference to the problems of a particular person and selfishness – all these are the factors that broke a person and turned a good and understanding Arthur Fleck, who jokingly sought to bring light to this dark world, to a cruel and uncompromising murderer, whose main purpose is to cleanse the space of bad people and, as a consequence, – suicide, that is, cleanse the world of the bad self. We have before us the story of a criminal, but in fact a victim.

It is stated that the genesis of the criminal in this case is a purely social process, and when we try to understand how to eradicate crime, we must pay attention to the established system and find there the shortcomings that push a person on the path of crime.

Key words: Joker, crime, criminal identity, capitalism, consumer society, psychosis, catatonic schizophrenia, formation of a criminal element.

Помітною подією 2019 року сміливо можна визнати вихід і показ американського психологічного трилер-режисера Тодда Філіппа «Джокер». Як відомо, загальні збори за період прокату складають \$1 074 251 311. Крім того, фільм претендував на багато нагород. Так, на 92-й церемонії вручення премії «Оскар» «Джокер» був представлений у одинадцяти номінаціях, включаючи найкращий фільм і найкращу режисуру. Щоправда, перемогу здобув лише у двох номінаціях, а саме за найкращу чоловічу роль і за найкращу музику до фільму. Однак підтвердження популярності картини, на наш погляд, є те, що в ній висвітлюються нагальні проблеми. Сьогодні люди хочуть бачити себе, своє зображення і відображення, а коли вони це отримують у творі – їхня любов і симпатія до нього будуть ширшими. Як показує практика, люди невдавано й відкрито сміються над собою або ж над речами, котрі їм знайомі, у протилежному випадку вони можуть просто не зрозуміти жарту. Водночас люди частіш за все є простими. Ми мали змогу переконатися в цьому, розглядаючи навіть ті складні наслідки. Як виявилось, вони мають досить просте обґрунтування.

Мета дослідження. Спираючись на події і факти, висвітлені у фільмі, який з кримінологічної точки зору є доволі достовірним, спробувати зрозуміти процеси, що протікають у суспільстві сьогодні, охарактеризувати один із шляхів вступу на небезпечний шлях злочинця і самогубці.

Виклад основного матеріалу. Починаючи розгляд питання, передусім наголосимо, що головний герой фільму Артур Флек, який взяв собі псевдонім Джокер – пересічний громадянин, середньостатистична людина. Вибір, на наше переконання, не випадковий, саме завдяки цьому авторам вдалося реалістично й правдиво відобразити сучасне суспільство, простих людей, їхню натуру. Символічним і знаковим є те, головний герой має псевдонім: коли Артур Флек – це зовнішня сторона, так би мовити, обгортка, а Джокер – це людина зсередини. Це дійсно так. Наше життя протікає завжди на людях, тобто напоказ, але те, які ми всередині (як чи ким ми себе відчуваємо або ж просто вважаємо, яким ми бачимо власне майбутнє, про що мріємо), нікому не видно і не відомо. Навіть більше, у реальності деякі плани руйнуються, мрії розвіюються, розлітаються на дрібні частинки. Так сталося і з Джоке-

ром, доля якого – це не просто історія зломленої людини, яка через певні обставин зробила неправильний вибір, це також і відображення жорстокого світу, того, що він робить із нами, як ламає наше життя. Джокер – це герой нашого часу, адже лиходієм його важко назвати.

Спробуємо пояснити власну позицію. По-перше, «Джокер» – це не супергеройське кіно, бо, якщо підійти до нього з суто формального боку, перед нами персонаж із коміксів, точніше, його життєвий шлях і становлення. По-друге, можна стверджувати, що фільм, який ми аналізуємо, зовсім не про суперзлодія, а про зламану людину, зламаних у всіх розуміннях. Ми стаємо свідками того, як під тиском обставин людина, яка страждає на психічне захворювання, психологічно пригнічена, повністю перетворюється з Артура на Джокера. Запевняємо: якщо прибрати назву «Джокер», то залишиться просто гарна соціальна драма.

З огляду на сказане, деякі моменти фільму ми будемо розглядати з точки зору психоаналізу, а деякі – з точки зору юриспруденції. Проте для аналізу цього недостатньо, тому нами будуть використані й окремі теоретичні положення філософії, бо саме завдяки їм ми зможемо віднайти відповідь на питання, чому це сталося з Артуром і чому таке сьогодні взагалі відбувається?

Почнемо саме з філософії.

Передусім вкажемо, що події фільму відбуваються в Готем-сіті, який є алюзією сучасних Нью-Йорку, Чикаго або ж Детройту, тобто у величезному місті, в якому є елітні й бідні житлові квартали. Із перших кадрів ми розуміємо, що не все так добре в ньому: атмосфера напружена, люди дещо збентежені. Причина цього в тому, що місто забруднене, сміття просто лежить цілими купами на дорогах і тротуарах, через що в Готем-сіті вже декілька тижнів «сміттєвий страйк».

Здалося б, цілком реальна ситуація, бо «забруднення» – одна з основних проблем XXI століття. Однак у цьому випадку не треба сприймати все безпосередньо, буквально, варто «читати між рядків». Зрозуміло, що йдеться не тільки про екологічну катастрофу, а й про інформаційне захаращення. Як відомо, у сучасному світі кожної секунди щось трапляється чи відбувається, про що ми майже миттєво можемо дізнатися. Водночас мозок людини не встигає і не здатен переробити всю цю інформацію. Саме зважаючи на такий шалений потік інформації, сьогодні жоден захід не проводиться без подвійної розсилки з нагадуванням, бо є ризик, що люди просто можуть забути. У зв'язку з цим у багатьох може виникнути питання, а як же раніше люди спокійно обходилися без телефонного зв'язку, інтернету, пам'ятали про зустрічі, святкові чи важливі дати чи події. Зупинимося ще на одному моменті, який бере витоки з раніше вказаного – на перенасиченості людського мозку. Не засвоєна і не опрацьована ним інформація відкладається, начебто приховується. Як наслідок, наша увага розпоршується, і ми стаємо не здатними взагалі нічого засвоїти: ми вже не можемо з'ясувати, що правда, а що вигадка, де істина, а де казка, чому вірити і кому довіряти.

На наше переконання, саме шляхом використання такого прийому режисер починає занурювати глядачів у жорстокий світ соціуму споживання, намагаючись підштовхнути нас до думки, що сміття (звісно, у широкому розумінні) – це результат споживання (неперобірного, бездумного) чи то продукції, чи то інформації.

Проте лякає і змушує замислитися те, що люди начебто не помічають його (чи вдають, що не помічають), проходять повз, якісь замислені, розгублені, занурені кожен у свій власний світ. Як на нас, найжахливіше те, що кожен робить лише те, що йому потрібно або за що платять. Нині мало хто здатен просто об'єднатися заради спільної мети, виявити солідарність. Як наслідок, сміття лишається на своєму місці.

Згодом ми ще повернемося до характеристики соціуму, адже він є середовищем, в якому сформувався спочатку Артур, а потім і Джокер. Вбачається за доцільне зупинитися на чинниках, під впливом яких відбувається «дозрівання» (зокрема психологічне і психічне), інакше кажучи, становлення особистості. Як відомо, людина не відразу, тобто не з моменту народження, здатна до проявів, наприклад, агресії (у нашому разі злочинної). Отже, розглянемо процес формування особистості. Неважко здогадатися, що це буде зроблено на прикладі головного героя.

Передусім наголосимо, що Джокер, від народження Артур Флек – це продукт системи, адже неможливо жити у соціумі і бути вільним від нього [1]. Ба більше, Джокер – це дитина, для якої матір'ю став соціум споживання, а батьком – капіталізм, котрий тільки і жадає грошей.

Трохи детальніше зупинимося на його життєвому шляху. Як нами зазначалося раніше, Артур Флек – уродженець Готем-сіті, невдаха, особа, яка страждає на різні психічні захворювання, стендап-комік, який підробляв клоуном в агентстві розваг, намагаючись дарувати людям радість і тепло, бути добрим, щирим, бо найвища краса людини в тому, що вона живе не тільки для себе, а всі свої сили, енергію, хист віддає іншим людям. Натомість він майже щодня стикається з людською жорстокістю.

Артура, який з'явився на світ у мегаполісі, у ранньому віці покинули батьки. Згодом його усиновила Пенні Флек – одна зі співробітниць компанії мільярдера Томаса Уейна. Дитинство хлопчика проходило в жахливих умовах: він не відчував турботи, любові. У родині з боку чоловіка прийомної матері непоодинокими були випадки прояву жорстокості і насильства. Звісно, це мало негативні наслідки: у хлопця розвинулося психічне захворювання, а отримана травма голови стала причиною неврологічного розладу, через що періодично трапляються напади неконтрольованого сміху.

Навіть більше, сама Пенні також має психічне захворювання, через що була поміщена в лікарню Аркхем. Хворий розум жінки створив історію про її таємний роман з Томасом Уейном, який нібито використовував свій вплив, щоб сфабрикувати документи про всиновлення і помістити Пенні в клініку для приховування правди про їхні стосунки.

Протягом наступних тридцяти років жінка намагалася зв'язатися з колишнім роботодавцем, сподіваючись отримати від нього фінансову допомогу.

Спіраючись на наведену вище інформацію, можемо констатувати: життя Артура було нелегким і безрадним. Крім того, він – психічно хвора людина. Звісно, саме це можна обрати за точку відліку і простежити його генезу як особистості. За такого підходу менше значення матимуть обставини його життя (особливо дитинства), простіше все списати на хворобу. Йдеться про те, що ми могли б без вагань резюмувати, що на злочинця Артур Флек перетворився внаслідок патології, тобто психологічного захворювання, яке у Артура з народження, підтвердивши концепцію «генетичної злочинності».

Насправді Артур не був хворим із народження, проблемами були в його прийомній матері – Пенні Флек. Так, ми розуміємо, що таке захворювання, як шизофренія, може успадковуватися, але стверджувати це немає підстав, оскільки про хвороби батьків режисер промовчав. Виникає питання, випадково чи ні? На наш погляд, ні. Пояснимо власну точку зору. У творах кіно багато символів, натяків, аналогій. Автори вдаються до таких прийомів для того, щоб змусити читача (глядача) замислитися, у чому ж причина. Вбачається, що режисер у такий спосіб намагався підштовхнути до думки, що соціум, точніше, найближче оточення (приймні батьки), винні в тому, що Артур став на злочинний шлях, тобто перетворився на лиходія.

У контексті наведеного доцільно звернутися до напрацьованих кримінологів, психологів. Пояснимо власну позицію. Саме представники вказаних галузей знань вивчають

цей феномен. Так, вважається, що особу злочинця можна уявити як певну модель, в якій взаємопов'язане соціальне і психічне, що має специфічні ознаки. Як стверджують науковці, злочинцям властиві антисоціальні погляди, негативне ставлення до моральних цінностей, вони обирають суспільно небезпечний шлях для задоволення своїх потреб. Інколи вони пасивні в ситуаціях, коли активна поведінка є необхідною для відвернення негативних наслідків. Наведена характеристика загальна для будь-якого виду злочинців [2]. Таким чином, цілком виправдано автори підручника «Кримінологія» наводять таке визначення: «особа злочинця – це сукупність соціально значущих характеристик, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону, в поєднанні з іншими (неособистими) умовами й обставинами, що впливають на її злочинну поведінку» [3, с. 85].

Отже, спираючись на напрацювання і висновки вчених, спочатку спробуємо, по-перше, розібратися з діагнозом, точніше, з тим, чи могло захворювання підштовхнути Артура до злочину, по-друге, встановити причини такої психологічної картини, по-третє, розглянути наслідки хвороби, по-четверте, з'ясувати, чим чи як (завдяки яким рішенням, вчинкам) можна було б допомогти Артуру.

Як нами було сказано вище, головний герой хворий на шизофренію, яка, своєю чергою, лікарями поділяється на різні види, як-от: проста, параноїдальна, шизофренія без ремісії або ж шизофренія з ремісією. Діагноз Артура – кататонічна (від давньогр. *κατατείνω* – напружувати) шизофренія. Типовими проявами цього захворювання є кататонічний ступор і кататонічне збудження. Останнє має такі прояви: людина не знаходить собі місця і постійно намагається кудись втекти, або ж просто поводить гіперактивно. Таку поведінку, до речі, ми спостерігаємо в Артура наприкінці фільму: він бігає від санітарів у різних напрямках. Натомість за кататонічного ступору хворі можуть перебувати в одній позі (положенні) годинами, днями або навіть тижнями, навіть якщо поза фізично незручна, при цьому вони зовсім не реагують на зовнішній світ. Часто в особи з таким діагнозом бувають видіння фантастичного змісту (онейроїдний синдром), а їх головними героями, звісно, є самі хворі. Спілкування з людиною в цьому випадку майже неможливе. Саме така фантазія, по суті, і є фільмом, адже, як ми дізнаємося у кінці фільму, все це лише один великий «жарт».

Також ми повинні зрозуміти роль «фірмового» сміху Артура, оскільки це дуже важлива й концептуальна річ, яка, так би мовити, відчиняє нам двері до більш глибокого розуміння психологічного стану Артура. Глядачу його сміх здається дивним. Більш того, від нього стає моторошно, але водночас хочеться і пожаліти головного героя, або ж навпаки, засміятися разом з ним. Сміх у наведеному випадку – це реституційний синдром. Як відомо, реституційні процеси – це намагання психіки захистити себе, повернутися до нормального стану. На переконання психологів і лікарів, це, по-перше, один із двох захисних механізмів (саме завдяки вбудованим у нас механізмам захисту на будь-який подразник ми можемо відреагувати страхом чи агресією або ж сміхом), по-друге, підсвідоме звернення до навколишнього світу, до людей, які оточують, задля того, щоб ті допомогли. Артур начебто благає про допомогу, адже сам він цього зробити не може, бо він дитина.

Про його внутрішній психічний вік ми ще поговоримо, але зараз ми повинні зрозуміти таке: психічний вік Артура – від 0 до 8 місяців. Саме про такий вік нам говорить його реакція у вигляді сміху, адже, як писав видатний психолог Рене Шпіц: «Посмішка – це перший організатор психіки». Взагалі, структура психіки формується у тримісячному віці від народження, саме тоді у дітей з'являються посмішки.

Стадія предтечі об'єктів (від 2–3 до 6–8 місяців) характеризується тим, що людське обличчя стає основним

зоровим перцептом, якому дитина надає перевагу перед усіма оточуючими речами. Вона виділяє обличчя зі світу об'єктів і на звернений погляд відповідає посмішкою. Реакція посмішки як поведінковий феномен виникає у віці від 2 до 6 місяців. Здатність використовувати її з'являється завдяки прогресу в фізичному і психологічному розвитку, що дає дитині змогу координувати частину свого соматичного оснащення. Із точки зору Р. Шпіца, посмішка означає наявність мнемічних слідів, що свідчить про диференціацію свідомої, передсвідомої і несвідомої сфер і появу рудиментарного «Я» приблизно до тримісячного віку. Введено Р. Шпіцем для цього феномена поняття «соціально усмішка» підкреслює його значимість як спрямованого поведінкового прояву: дитина демонструє чутливість до зовнішніх стимулів і готовність до діалогу.

Поняття «предтечі об'єкта», запропоноване Р. Шпіцем, вказує, однак, на те, що реагування на обличчя не свідчить про справжні відносини: реакцію викликає не людина як особистість, а обличчя як знак. Дитина відповідає усмішкою на поєднання рухів очей, носа і чола: цей гештальт являє собою конфігурацію будь-якого людського обличчя. Впізнання людини вимагає подальшого розвитку; тільки десь у 5–6-місячному віці дитина набуває здатності вирізняти одне обличчя з безлічі, тобто трансформувати знак в індивідуальний і неповторний об'єкт любові. Це стане ознакою інтрапсихічного процесу формування об'єкта.

Р. Шпіц особливо підкреслює, що вроджені задатки немовляти можуть бути активізовані тільки у взаємодіях з іншою людиною (матір'ю). Їх неможливо замінити нічим. Потреба, що виникла у дитини, викликає афект, який, своєю чергою, відображається в її поведінці і змушує матір відгукнутися на цю зміну. Важливо, щоб зворотний зв'язок знаходив прояв у діаді: мати реагує так, ніби розуміє, яка саме потреба стала причиною афекту. Позитивний афективний клімат діалогу – найбільш важливий аспект діадних взаємодій. Ці комунікації стають початком переходу до істинних об'єктних відносин [4].

Продовжуючи більш детально обговорювати шизофренію Артура, ми повинні згадати про так зване «маніхейське марення» – один із потенційних варіантів розвитку подій за кататонічного ступору, під час якого людина переживає тисячі життів. В її свідомості зароджуються і вмирають тисячі світів, їй притаманні марення й інсценування. У ці періоди людина ділить весь всесвіт на добре й погане, вважаючи себе першопричиною, каталізатором, лідером спочатку добра, потім зла, і так без кінця. Саме це, по суті, і відтворюється у фільмі: ми стаємо свідками того, що Артур бачить себе доброго і себе поганого.

Конкретизуючи діагноз, ми переходимо до онейроїдної кататонії з трьома характерними симптомами:

1) позитивний двійник – це коли людина наділяє іншу особу позитивними якостями, або позитивним значенням для неї самої. Наприклад, таке має місце, коли герої «обдарував» кандидата в мери посадою свого батька;

2) негативний двійник, коли людина, навпаки, визнає іншу людину злою та поганою, такою, яка могла набрехати і зрадити. Зокрема, таке знаходить прояв, коли у фантазії Артура виявляється, що його батьки насправді є його усяновловачами;

3) інтерметаморфоза – коли людина ділить себе на дві частини, розглядаючи кожну з них як самостійну й автономну особистість. Саме у такому випадку перед нами і з'являється Джокер. Йдеться про епізод, коли Артур казав сам собі: «Я – добрий, це він поганий. Я роблю все правильно, це він убиває людей».

Таким чином, ми бачимо, як за відсутності можливості реально впливати на цей світ Артур почав маніпулювати об'єктами навколишнього світу у себе в голові. Саме в цьому і проявляється те саме маніхейське марення й банальне інсценування світу (фільму) [5].

Повернемося до питання внутрішнього віку.

Зовні кожна людина в певному віці може виглядати дорослою й повністю сформованою, проте всередині ми всі різні. Таке явище є психопатологією. Існує такий поширений вислів серед лікарів: «Наша психіка залишається на тому етапі нашого життя, де нас недолюбили». На наше переконання, визначення цього моменту дасть змогу нам зрозуміти характер психічного захворювання. Як відомо, нормальна людина без проблем (точніше без будь-яких психічних розладів) розуміє все, що відбувається, відрізняє, що саме відбувається з нею і що з іншими. Саме на матері дитини у віці від 0 до 8 місяців лежить обов'язок відокремити «Я» дитини від усього іншого світу.

Процес нашого становлення як психічно розвиненої людини відбувається від самого народження і до 18 років, саме тому виокремлюють такі три групи: 1) невротики (люди з неврозом), 2) люди з розладом особистості, 3) психотики (люди з психозом).

1) – проблеми у віці від 6 років до 18 років (невротики);

2) – проблеми у віці від 8 місяців до 5 років (розлад особистості);

3) – проблеми у віці від 0 до 8 місяців (психотики).

Встановлено, що ризик виникнення психозів у дорослому віці істотно підвищений у осіб, які пережили в дитинстві сексуальне або фізичне насильство, емоційне насильство, неадекватне фізичне й емоційне ставлення, втрату батьків, занедбаність. Крім того, ступінь прояву психічного розладу, тривалість і частота госпіталізацій, ймовірність тілесних ушкоджень також залежать від наявності або відсутності сексуального чи фізичного насильства в дитячому віці. Так, від цього, зокрема, залежать кількість симптомів, що мають прояв, ступінь їх прояву, наявність або відсутність галюцинацій і ступінь їх прояву, наявність або відсутність голосів, що начебто коментують; голосів, що немовби наказують заподіяти шкоди собі або іншим; тактильних галюцинацій [6].

Ще одним фактором, що визначає ризик виникнення психозу в осіб, які в дитинстві зазнали насильства, є повторна травматизація в дорослому віці. За даними досліджень, багато або навіть більшість із психіатричних пацієнтів у дорослому житті зазнавали серйозних фізичних нападів сексуального характеру, згвалтувань. Мабуть, відчуття, подібні до перенесених у дитинстві травматичних переживань, можуть стати поштовхом для розвитку психічного розладу [7].

Варто додати, що психоз поступово приводить людину до психологічної смерті, або ж навіть до фізичної, коли людина вдало реалізує свої самогубні наміри.

Психічна смерть – це момент, коли людина перестає відділяти себе від світу навколо, коли чітка межа стирається, людина настільки занурюється в негативні й депресивні думки, що не бачить абсолютно нічого гарного.

Шизофренія – це психоз. Звісно, ми завжди можемо посплатися на генетику у шизофренії, але все ж такі ми повинні визнавати той факт, що неправильне виховання може скалічити дитину.

За задумом, у Артура не було нормального дитинства: його мати не надавала, та й не могла надати через своє психічне захворювання, любові, не могла приділяти необхідної уваги, як емоційної, так і фізичної, задовольнити природних потреб дитини. Із часом це так і не змінилося. У нас є інформація про те, що Артура тримали на прив'язі, морили голодом, але через те, що дитина «сміялася», мати думала, що все гаразд. Як наслідок, у дитини не відбулося чіткого розмежування, вона не бачила різниці між собою і світом, не відбулося чіткого поділу на «Я» і «Світ», відмежування більше схоже на пунктирну лінію.

З огляду на це, він ставить питання: «Справа в мені, чи увесь світ божевільний?»

Звісно, нормальна людина розуміє, що світ не може бути або лише добрим, або лише поганим. Як ми вже зазначали, кожної секунди відбуваються різноманітні

події, деякі залежать від нас, а деякі ні, і це нормально. У Артура ж було категоричне сприйняття. Вбачається, що головний герой мав шанси на одужання, якби ситуація була стабільною, незмінною, а надалі – позитивно-прогресивною. Водночас ми розуміємо, що у Артура в житті було більше негативу. Психіка могла б бути «живою», якби у відсотковому співвідношенні «добра» було більше, але в реальності кожного разу, коли Артур виходить на вулицю, усі його надії знищуються. Ким же вони знищуються? – Соціумом.

Навіть в автобусі, на початку фільму, коли він намагається розсмішити хлопчика, він отримує образливі слова від матері юного глядача, після чого у нього знову ж таки вмикається захисний механізм, або ж прохання про допомогу у вигляді сміху.

І що ми отримуємо? Артур підсумовує: «Усе, що в мене є – це негативні думки».

До речі, до психічно хворих люди ставляться максимально погано, проте слід просто зрозуміти, що вони (такі хворі) – це діти. У них немає реальних соціальних навичок, котрі з'являються на стадії розвитку у 3–5 років. Артур не може познайомитися з реальною дівчиною, побудувати або ж структурувати виступ у Comedy Club, прийти на програму до Мюрєя Франкліна – він це все вигадує. Йому лише здається у своєму хворому мозку, що все це в нього виходить. Він уявляє результат, проте не знає, як його отримати.

Артур може тільки сприймати цей світ, тобто він лише споглядає. Він не може вплинути на події, кожна з яких, наче та сама маленька частинка, падає на терези «добра» і «зла» у його житті.

Ми можемо прослідкувати, що після того, як Артур почав «зустрічатися з дівчиною», він навіть не ображається і не тримає зла на тих підлітків, які побили його на початку фільму. Кожна подія має вагу. У фільмі це чітко показано, що соціум не робить нічого, аби допомогти. У певний момент у розмові зі своїм «батьком» Артур волає, що йому багато не треба, йому «можливо, потрібно трохи батьківської любові, тепла, порядності». Це був крик душі, але у відповідь він отримує удар в обличчя у прямому сенсі цього слова.

Більш того, соціум іде далі, позбавляючи його психолога, який, може, і не допомагав своїми консультаціями, адже спілкувався з Артуром як з невротиком, але все ж таки надавав необхідні ліки. Звісно, після цього вороття вже не було.

Підсумовуючи, наголосимо: з огляду на всі згадувані вище симптоми, наявні в Артура, йому заради виживання необхідна була допомога для підтримання бар'єру, адже коли негативу буде забагато, то доля, призначена «Світу», повністю стане «злою», вона почне затягувати й поглинати Артура, просочуватися через його хиткий психологічний бар'єр. У цьому випадку йдеться про два етапи у становленні головного героя: маніакальний і депресивний.

Маніакальний – «Я добрий, а світ поганий», і щоб цього «поганого» стало менше, треба його просто прибрати. Як наслідок, здійснюється серія вбивств, починаючи з колег і матері й закінчуючи телеведучим. Проте в ситуації з телеведучим Артур уже перетворився на Джокера, перейшовши на депресивний етап.

Депресивний – «Я поганий і світ поганий», а отже, відповідно на це, так би мовити, виходом, для Артура стало самогубство, котре він хотів вчинити на телепередачі, адже вже давно мріяв, «щоб його смерть принесла більше сенсу, ніж його життя», бо саме смерть у його розумінні врятує його від цього жахливого життя. Отже, головний герой перетворюється із злочинця на самогубця.

Усе наведене дає підстави стверджувати, що складність аналізу криміналізації особистості полягає в тому, що для всебічного дослідження її в динаміці необхідно враховувати, що: 1) особистість людини взагалі й особистість

злочинця зокрема є складними багатовимірними структурами, які формуються під впливом багатьох чинників; 2) особистість змінюється протягом усього свого існування; 3) швидкість та інтенсивність змін особистості може варіюватися в різні періоди життя людини; 4) одні й ті ж чинники (внутрішні й зовнішні) можуть мати неоднаковий вплив не тільки на різних людей, а й на одну й ту саму особистість у певні періоди її життя; 5) криміногенний комплекс, що формується у процесі криміналізації особистості, не є мономірним за своєю структурою, а складається з деякої сукупності різних властивостей та якостей особистості; 6) стосовно набутої у процесі криміналізації властивості суспільної небезпечності діє закон діалектики про перехід кількості в якість, тобто накопичені криміногенні властивості після досягнення певного критичного показника – кількісного рівня (у нерозривному зв'язку з їхньою якістю, оскільки не всі криміногенні властивості мають однаковий ступінь криміногенності – зумовлюють вчинення людиною конкретних дій (або утримання від них), спрямованих на реалізацію суспільно небезпечного діяння [8].

Чи можна було щось зробити, і якщо так, то що?

Відповідь буде такою: нормально ставитися до людини та її потреб, як наприклад, коротун з роботи Артура, котрого, до речі, він не вбив, адже його підсвідоме чітко розуміло, хто приносить у світ Артура добро, а хто є носієм зла.

Це також має місце й у професійному лікуванні. Із сюжету фільму можна зрозуміти, що лікування було неправильно підібране. Уся справа в тому, що психолог ставила одні й ті ж самі питання із разу в раз. Вона вимагала від пацієнта ведення щоденника, виконання завдань, ніби він був школярем. Вона ставилася до нього як до невротика, тобто до більш зрілої та психічно сформованої особистості, котра вже могла структурувати свої думки, нести певну відповідальність і нормально контактувати з соціумом.

Отже, висловимо власне бачення того, що треба було зробити. На наше переконання, головним завданням у цьому випадку мали б бути прагнення наповнити життя Артура позитивними речами і намагання хоча б особисто нести «добро», гідне ставлення, розуміння та намагання, тобто, якби лікарю вдалося заповнити шкалу «Світ» позитивом, можна було б уже вести мову про укріплення бар'єру між «Я» і «Світом».

Крім того, якби лікування дало позитивні результати, то Артур би перейшов на наступну стадію – формування людини, в якій розлад особистості. Як бачимо, вихід був, але лікар обрав неправильний підхід, а люди навколо, абсолютно не піклуючись про Артура, котрий, можливо і хотів бути добрим, втоптували його у бруд.

З юридичної точки зору висновок один: Артур – жертва. Так, не слід, звісно, нагадувати про те, що на момент вбивства робітників компанії Вейна Артур уже був обмежено осудною людиною, однак варто вказати, в який саме момент Артур став Джокером, а як наслідок, повністю неосудною особою.

У фільмі це дуже чітко показано: Артур роздратований, пригнічений і розгублений приходить додому, відкриває холодильник і залазить у нього, ховається. На наш погляд, це саме той момент. Холодильник – це наче символ утроби матері, де людина поміщується у позу ембріона, і водночас склепу, де людина замерзає та дубіє, наче труп. У цей момент холодильник став труною для Артура і лоном матері для Джокера.

Висновки. «Джокер» – це дуже глибока картина, яку має подивитися кожен. Вона відкриває нам шлях до навколишнього світу, котрий, безумовно, існує, але котрий нам вдається не помічати.

Звісно, це дуже важкий фільм. Із самого початку й до кінця нам не вдається розслабитися, відволіктися, події захоплюють, розгортаються, не даючи продишу. Усе, що відбувається у цьому фільмі, – негативні явища. Режисер намагається поставити нас на місце Артура, зазирнути усередину соціуму, який не робить абсолютно нічого, щоб прийти на допомогу.

Перед нами історія начебто злочинця, а насправді жертви. Чинниками, що зламали людину і перетворили доброго й чуйного Артура Флека, котрий прагнув жартами нести світло в цей темний світ, на жорстокого й безкомпромісного вбивцю, головною метою якого є очищення простору від поганих людей і від поганого самого себе, наслідком чого стало самогубство, слід визнати неправильне виховання, людську жорстокість, недогляд соціальних служб, неправильне лікування, тотальну байдужість до проблем конкретної людини й егоїзм.

Генеza злочинця у цьому випадку – суто соціальний процес, і коли ми прагнемо зрозуміти, як знищити злочинність, ми повинні звернути увагу на усталену систему й віднайти там недоліки, які штовхають людину на шлях криміналітету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ткачова О. Формування особистості агресивного злочинця: постановка проблеми. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. Жовтень 2017. С. 132.
2. Ткачова О.В. Теоретическое определение общественной опасности личности. «*Legea si viata*» («Закон и Жизнь»). 2016. С. 113–116.
3. Іванов Ю.Ф., Джуца О.М. Кримінологія. Київ : Вид. Паливода А.В., 2006.
4. Шпіц, Коблінер, 2000, с. 94–103; також Spitz, 1965.
5. Іванець Н.Н., Тюльпін Ю.Г., Чирко В.В., Кінкулькіна М.А. Психіатрія і наркологія : підручник. Москва : ГЕОТАР-Медиа, 2006. 832 с.
6. Arseneault L., Cannon M., Fisher H.L., Polanczyk G., Moffitt T.E., Caspi A. Childhood trauma and children's emerging psychotic symptoms: A genetically sensitive longitudinal cohort study. (англ.). *The American journal of psychiatry*. 2011. Vol. 168, no. 1. P. 65–72.
7. Моделі божевілля: Психологічні, соціальні та біологічні підходи до розуміння шизофренії / під ред. Дж. Ріда, Л.Р. Мошера, Р.П. Бен-талл. Ставрополь : Возрождение, 2008. 412 с. (Див. Гл. «Дитяча травма, втрата і стрес»). Дж. Рід, Л. Гудман, Е. П. Моррісон, К. А. Росс, В. Адерхольд)
8. Валуїська М.Ю. Криміналізація особистості як деструктивний соціокультурний процес. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: політологія / редкол. : А. П. Гетьман та ін. 2016. № 2 (29). С. 257–260.